

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยการเลี้ยงดูเด็กและพัฒนาการเด็กชาวกะเหรี่ยง อายุ 0-5 ปี ในหมู่บ้านพะมอลลอ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากตำรา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กและพัฒนาการเด็ก
2. การตรวจวัดพัฒนาการเด็ก
3. นโยบายการพัฒนาศักยภาพของคนไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8
4. นโยบายการดำเนินงานเพื่อสุขภาพเด็กของกระทรวงสาธารณสุข
5. ประวัติความเป็นมาของชาวกะเหรี่ยงและข้อมูลเบื้องต้นของหมู่บ้าน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูและพัฒนาการเด็ก

1. การเลี้ยงดูเด็ก

รุจิระ สุภรณ์ไพบูลย์ (2532) กล่าวว่า การเลี้ยงดูเด็กเป็นการให้ความเอาใจใส่ดูแลเด็กในด้านต่าง ๆ โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

1. การฝึกให้เด็กรับประทานอาหารตามหลักโภชนาการ และการรับประทานอาหารเป็นเวลา
2. การฝึกให้เด็กมีสุขนิสัยเป็นผู้มีอนามัยดี รู้จักรักษาความสะอาดร่างกายของตนเอง ฝึกการขับถ่ายและการช่วยเหลือตนเอง
3. การฝึกให้เด็กรู้จักการดำรงตนอยู่กับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รู้จักให้อภัย รู้จักการขอโทษ รู้จักการเล่น การทำงานร่วมกับเพื่อน

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2528) กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดูเด็ก หมายถึง วิธีปฏิบัติของมารดาของเด็กก่อนวัยเรียนที่ส่งเสริมและสนองความต้องการที่จำเป็นของเด็กทั้งด้านจิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม ในการเอาใจใส่เลี้ยงดู เพื่อเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ จิตใจ และสติปัญญา

วรารณ รักวิจัย (2533) กล่าวถึงลักษณะการเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวโดยแบ่งการเลี้ยงดูเด็กออกเป็น 4 แบบ ดังนี้

1. การเลี้ยงดูโดยให้ความรักความอบอุ่นแบบประชาธิปไตย เป็นการเลี้ยงดูแบบที่ พ่อ แม่ ต้องให้ความรัก ความเอาใจใส่และความเข้าใจแบบใช้เหตุผลกับลูก พ่อ แม่ต้องให้ความสำคัญโดยถือว่าลูกคือส่วนสำคัญของครอบครัว จัดประสบการณ์ให้ตรงตามความเหมาะสมกับความสามารถของเด็ก พ่อ แม่ เป็นผู้ให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา ให้ความมั่นคงปลอดภัย เพิ่มทักษะให้เกิดการเรียนรู้และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

2. การเลี้ยงดูแบบคาดหวังเอาใจกับเด็ก เป็นลักษณะที่พ่อ แม่ เคียดแค้น กำหนดวิถีชีวิตให้กับลูก ลูกมีหน้าที่ทำตามวัตถุประสงค์หรือความต้องการของ พ่อ แม่ ทุกอย่าง แม้ว่าเด็กจะไม่ชอบ เช่น พ่อ แม่ ที่กำหนดอาหารให้เด็ก ทุกมื้อต้องกินให้หมด

3. การเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลยเป็นการเลี้ยงดูที่ พ่อ แม่ ปล่อยตามอำเภอใจ ไม่สนใจความเป็นอยู่ ไม่ดูแลการเจ็บป่วย ไม่คอยชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง และมักดุด่า ลงโทษรุนแรงเมื่อลูกทำผิด และเมื่อลูกซักถามพ่อ แม่ มักตอบอย่างวกวนใจ

4. การเลี้ยงดูแบบรักและถนอมเกินไป พ่อ แม่ คอยปกป้อง คอยช่วยเหลือทุกอย่าง จนลูกไม่สามารถช่วยตนเองได้ และไม่รู้จักการแก้ปัญหาเอง

Matin & Stenler (1953, p.387) กล่าวว่า การเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวแบบประชาธิปไตย เด็กจะเป็นคนมีเหตุผลมีความกระตือรือร้น มีการพัฒนาทางสติปัญญาได้เร็ว มีความสามารถทางความคิดรวบยอด และมีความสามารถในการอยู่ร่วมกับสังคม

ความสำคัญในการเลี้ยงดูเด็ก

การเตรียมความพร้อมด้านร่างกายสำหรับเด็กปฐมวัยเป็นสิ่งจำเป็นลำดับแรก ความเข้มแข็งของเด็กจะเป็นพื้นฐานในการเจริญเติบโต ตลอดจนความพร้อมทางด้านอารมณ์ การเข้าสังคมและด้านความคิด สติปัญญา ดังนั้นจึงควรให้ความสำคัญต่อการเลี้ยงดูเด็กในการเตรียมความพร้อม ทางด้านร่างกาย ก่อนอื่นเด็กในวัยแรกเกิด ถึง 6 ปี เป็นวัยที่ต้องการอาหาร ถูกสัดส่วนและปริมาณเพียงพอ จึงจะทำให้ร่างกายเจริญเต็มที่ เซลล์ของร่างกายและเซลล์ของสมองของเด็กจะมีพัฒนาการอย่างสมบูรณ์นั้น มีกิจกรรมที่สำคัญเป็นส่วนประกอบที่จะส่งเสริมให้เด็กมีการเจริญเติบโตตามวัยได้แก่

1. การให้อาหารที่มีประโยชน์และปลอดภัย คือ อาหารที่มีสารอาหารครบ 5 หมู่ตามที่ร่างกายต้องการ และอาหารที่ปลอดภัย จากสารพิษต่าง ๆ เช่น สารตะกั่ว จากสีย้อมผ้า

2. การเล่น การเล่นเป็นการเรียนรู้ของเด็กเล็กเด็กจะมีความพอใจ สุขใจในการเล่น และช่วยเหลือตนเอง โดยพ่อ แม่ ผู้เลี้ยงดูเด็กต้องดูแลเรื่องความปลอดภัยและฝึกให้เด็กรักษาตัวเองให้ปลอดภัยจากการเล่น

3. การขับถ่าย การสอนและการฝึกให้เด็กรู้จักการขับถ่าย ผู้เลี้ยงดูเด็กควรดูแลอย่างใกล้ชิดและสอนการขับถ่าย ควบคู่กับการปฏิบัติจริง

4. การพักผ่อน การนอนหลับ การนอนหลับเป็นการพักผ่อนที่สำคัญต่อการเจริญเติบโต การพักผ่อนที่เพียงพอและเหมาะสมช่วยให้เด็กมีการพัฒนาได้ดี การพักผ่อนรวมถึง การฟังเพลง ฟังนิทาน และการนอนกลางวัน ประมาณวันละ 1-2 ชั่วโมง

5. การรักษาความสะอาดของร่างกาย ควรฝึกการอาบน้ำ การใช้สบู การล้างมือ ก่อนรับประทานอาหาร การแปรงฟันและการบ้วนปากหลังอาหาร การรักษาเครื่องแต่งกาย การช่วยเหลือตนเองในการแต่งกาย การฝึกจะต้องให้เด็กทำจนเป็นนิสัย

6. การป้องกันโรคและอุบัติเหตุต่าง ๆ การพาเด็กไปรับวัคซีนป้องกันโรคตามกำหนด และการระมัดระวังไฟฟ้าหรือของมีคมต่าง ๆ (วรภรณ์ รักวิชัย, 2533)

2. พัฒนาการเด็ก

ความหมายของพัฒนาการ

มีผู้ให้ความหมายของคำว่าพัฒนาการ (Development) ไว้ดังนี้

ทิพย์ภา เชษฐไชยลิต (2541, หน้า1) ได้ให้ความหมายของคำว่าพัฒนาการว่าเป็น การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน มีขั้นตอนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านการเจริญเติบโตของร่างกายและถดถอย และเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลรวมของวุฒิภาวะและ ประสบการณ์ และกล่าวถึงพัฒนาการของมนุษย์ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผนมีขั้นตอนและต่อเนื่องกัน

สินีนาง จิตต์ภักดี (2541, หน้า10) กล่าวถึงความหมายของพัฒนาการว่าเป็น กระบวนการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์อย่างเป็นระบบ ต่อเนื่องกันไป ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพ การพัฒนานั้นไม่เพียงแต่เพิ่มขนาด น้ำหนัก หรือรูปร่างเท่านั้น ยังรวมถึงการมีลักษณะใหม่ความสามารถหรือทักษะใหม่ ๆ เกิดขึ้นด้วย

สุชา จันทรโณม และสุรางค์ จันทรโณม (2520, หน้า 1) กล่าวถึงความหมายของ พัฒนาการว่าเป็นลำดับของการเปลี่ยนแปลง (Process of Change) ที่ต่อเนื่องกันไปในระยะเวลาหนึ่ง ตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต การเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมานี้ได้สองทางคือทางบวก และทางลบ ซึ่งการเปลี่ยนนี้เป็นไปในรูปโครงสร้างของร่างกาย อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นไปทั้งระบบมีความสลับซับซ้อนเกี่ยวข้องกันและมีความสัมพันธ์ทุกส่วน

วรรณิ โสมประยูร ประภาพรรณ เอี่ยมสุภาชิต (2538, หน้า 3) ได้กล่าวถึง พัฒนาการ โดยแบ่งออกเป็นพัฒนาการด้านร่างกาย พัฒนาด้านอารมณ์และจิตใจ พัฒนาการด้านสังคม และพัฒนาการด้านสติปัญญา ซึ่งพัฒนาการด้านร่างกายนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลง ลักษณะและความสามารถทางร่างกายของเด็กตั้งแต่แรกเกิดอย่างต่อเนื่อง เช่น ความสามารถในการรับรู้ทางประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบังคับกล้ามเนื้อใหญ่ กล้ามเนื้อเล็ก ประสาทสัมผัส ฯลฯ ส่วนพัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจเป็นการแสดงออกทางอารมณ์และจิตใจ เช่น ดีใจ เสียใจ สนุกสนาน ตกใจ โกรธ พัฒนาการด้านสังคมเป็นความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ซึ่งเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสมรวมทั้ง การปรับตัวเข้ากับผู้อื่นในการอยู่ร่วมกัน และพัฒนาการด้านสติปัญญาเป็นการเปลี่ยนแปลง ความสามารถในการรับรู้ ความคิด ความเข้าใจ การใช้ภาษา และความคิดสร้างสรรค์

Lowrey Georgelt (1975, p.50) กล่าวว่า พัฒนาการเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลง ไปสู่วุฒิภาวะทางหน้าที่และทักษะตลอดจนการปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ได้แก่ พัฒนาการด้านร่างกาย เริ่มตั้งแต่การจำแนกชนิดเนื้อเยื่อของทารกในครรภ์ จนอวัยวะที่ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งพัฒนาการทางสมองและสติปัญญาจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับหน้าที่ของระบบประสาท โดยแสดงออกในรูปของพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น การนั่ง ยืน เดิน

Hurlock (1972, p.27) กล่าวว่า พัฒนาการเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เป็น ขั้นตอนเป็นระบบมีระเบียบแบบแผนตามลำดับก่อน หลัง สืบเนื่องกันไปเรื่อย ๆ เป็นขั้น ๆ จากระยะหนึ่งไปอีกระยะหนึ่งเป็นลำดับ ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ การเปลี่ยนแปลงนี้จะเกิดกับบุคคลทุกคนและเกิดติดต่อกันไปเรื่อย ๆ จากระยะหนึ่งไปสู่อีกระยะหนึ่ง

จากความคิดเห็นของแต่ละบุคคลดังกล่าว พัฒนาการของมนุษย์เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างมีระบบมีระเบียบแบบแผนมีขั้นตอน มีทิศทาง ดำเนินไปตามกาลเวลาเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ โดยเปลี่ยนแปลงเรื่อย ๆ จากระยะหนึ่งสู่ระยะหนึ่ง ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา จัดเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องติดต่อกันไปนับแต่แรกเกิด

จะเปลี่ยนแปลงไปสู่การมีวุฒิภาวะ พฤติกรรมแสดงของพัฒนาการและความสามารถด้านทักษะ ดำเนินไปตามสภาพแวดล้อม จึงกล่าวได้ว่าพัฒนาการเด็กแต่ละด้านจะสมบูรณ์ นอกจากกรรมพันธุ์ที่เด็กได้รับถ่ายทอดมายังมีปัจจัยที่สำคัญ คือ การเลี้ยงดูเด็กที่ถูกต้อง จะช่วยสนับสนุนด้านความสามารถของพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็กได้ดียิ่งขึ้น

หลักของพัฒนาการ (Principle of Development)

จรรยา สุวรรณทัต (อ้างใน วิณี ชิตเชิดวงศ์, 2537ก, หน้า 150-151) ได้กล่าวถึงหลักของพัฒนาการไว้ดังนี้

1. พัฒนาการเป็นไปตามแบบฉบับของมันเองไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์จะมีแบบของการพัฒนาการที่คล้ายกัน เช่น คrawl ได้ก่อนคลาน คลานได้ก่อนนั่ง นั่งได้ก่อนเดิน เดินได้ก่อนวิ่ง พัฒนาการไม่ว่าด้านใดจะเริ่มต้นจากส่วนใหญ่ไปสู่ส่วนน้อย ส่วนบนไปสู่ส่วนกลาง จากส่วนกลางไปสู่ส่วนที่ไกลตัวออกไป
2. พัฒนาการเป็นสิ่งที่ดำเนินต่อเนื่องกันไปตลอดเวลา มีลำดับขั้นตอนกล่าวคือเป็นขบวนการที่ต่อเนื่องกันไปตามลำดับ ไม่ได้เกิดขึ้นทันทีทันใด
3. อัตราการพัฒนาการในแต่ละส่วนของร่างกายนั้นจะแตกต่างกัน กล่าวคือในแต่ละส่วนของร่างกายไม่ได้เจริญพร้อมกัน บางส่วนเจริญช้า บางส่วนเจริญเร็ว
4. พัฒนาการต่าง ๆ จะสัมพันธ์กัน กล่าวคือ พัฒนาการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นร่างกายสติปัญญา อารมณ์ สังคม มักจะมีความสัมพันธ์กัน ตัวอย่าง เด็กที่สติปัญญาดีมักมีสุขภาพดีและจะปรับตัวด้านอารมณ์และสังคมดีด้วย
5. พัฒนาการอาจเป็นสิ่งที่คาดคะเนได้ เนื่องจากพัฒนาการของบุคคลมีการคงที่พอสมควร พอคาดเดาได้ว่าเมื่อใดบุคคลจะมีพฤติกรรมเกิดขึ้น ซึ่งพฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยวุฒิภาวะทางร่างกายและจิตใจตามลำดับของวัย จะคงที่พอสมควร
6. พัฒนาการทุกด้านเกี่ยวข้องกันแยกกันไม่ได้โดยเด็ดขาด โดยพัฒนาการทุกด้านจะดำเนินไปพร้อม ๆ กัน พัฒนาการแต่ละด้านจะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในวัยเด็กพัฒนาการทางกายจะแสดงออกมาอย่างเด่นชัดมากกว่าอย่างอื่น ขณะเดียวกันการพัฒนาทางสมอง อารมณ์ สังคม บุคลิกภาพก็ยังคงดำเนินไปพร้อม ๆ กัน แต่ช้าเร็วต่างกัน
7. พัฒนาการดำเนินควบคู่ไปกับการเสื่อม ตัวอย่างลักษณะบางอย่าง เช่น การเติบโตของฟันเด็กจะต้องสูญเสียฟันน้ำนมก่อนที่จะได้มาซึ่งฟันแท้ ในช่วงแรกของชีวิตจะมองเห็นพัฒนาการได้มากกว่าความเสื่อม ส่วนในช่วงกลางและปลายของชีวิตการเสื่อมจะมองเห็นชัดกว่าการเติบโต ความสมดุลของพฤติกรรมต้องการเวลา เช่น เด็กวัยก่อนเรียนบางคนพูดติดอ่างเนื่องจากเด็กต้องการแสดงออกทางคำพูดแต่ไม่รู้ศัพท์จึงพูดเหมือนติดอ่าง

นอกจากนี้ วิณี ชิดเชิดวงศ์ (2537, หน้า 150-152) ยังกล่าวถึง องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของมนุษย์ที่สำคัญ ได้แก่ วุฒิภาวะ (Maturation) และการเรียนรู้ (Learning) วุฒิภาวะเป็นการบรรลุถึงขั้นการเจริญเติบโตเต็มที่ในระยะใดระยะหนึ่งและพร้อมที่จะประกอบกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น จะเดิน จะพูดได้ เมื่อร่างกายมีความพร้อม และมีการเรียนรู้แล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรม การเรียนรู้จะสมบูรณ์หรือไม่เพียงใดมีผลมาจากการฝึกหัดอบรม วุฒิภาวะมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์มาก อาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้จะไม่เกิดขึ้นถ้าเด็กยังไม่พัฒนาถึงวุฒิภาวะนั้น และพัฒนาการของเด็กนั้นจะเป็นการพัฒนาแบบไดนามิค (Dynamics) คือเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ จึงมีนักจิตวิทยาพัฒนาการได้แบ่งช่วงวัยเด็กออกเป็น 3 ระยะ คือ วัยเด็กตอนต้น เป็นวัยที่ต่อจากวัยทารก อยู่ในช่วงอายุ 2-6 ปี วัยเด็กตอนกลางอยู่ในช่วงอายุ 6-11 ปี และวัยเด็กตอนปลาย อยู่ในช่วงอายุ 11-13 ปี ซึ่งในวัยเด็กตอนต้น (Early Child Hood) หรือบางที่เรียกว่าวัยก่อนเข้าโรงเรียน (Pre-School Ages) จะสิ้นสุดเมื่ออายุ 6 ปี เป็นวัยที่คาบเกี่ยวอยู่ในโรงเรียนเด็กเล็กและคาบเกี่ยวเวลาที่เด็กกำลังเจริญเติบโต เป็นอิสระ พึ่งตัวเองได้มากขึ้น พัฒนาการส่วนใหญ่ของเด็กวัยนี้ขึ้นอยู่กับเรื่องการปรับตัวให้คุ้นกับสิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคมที่เหมาะสมเพื่อเตรียมตัวสำหรับการอยู่ในสังคมที่กว้างขึ้นในวัยต่อไป

เคน อัดัมส์ (ต้นคำ ไชยสมหมาย, ผู้แปล, หน้า 13) กล่าวว่า การเรียนรู้ที่ดีที่สุดของเด็กวัยนี้คือการเล่น โดยการใช้สิ่งของที่เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ชีวิตประจำวันของพวกเขา เด็กต้องการประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมเห็นได้ชัด กิจกรรมที่น่าสนใจและท้าทายเด็กจะสามารถปฏิบัติเป็นผลสำเร็จได้เป็นอย่างดีและก้าวต่อไปอย่างกระตือรือร้นสู่กิจกรรมอื่น

โดยเฉพาะเด็กในวัย 0-5 ปี เป็นช่วงที่สำคัญที่สุดสำหรับพัฒนาการทางสติปัญญา ผู้ปกครองจึงควรจัดหาสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อเด็กในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ความสามารถทางด้านภาษาของเด็กนั้น สามารถพัฒนาได้ผ่านการสนทนา การอ่านและการเขียน
2. กิจกรรมการเล่นต่าง ๆ สามารถกระตุ้นท้าทาย พัฒนาสมรรถภาพและการใช้เหตุผลของเด็ก เช่น กิจกรรมทางคณิตศาสตร์รวมทั้งการคิดพิจารณาทางตรรก (Logical Thinking)
3. จะต้องเปิดกว้างสำหรับความต้องการของเด็กที่จะแสดงออกในด้านศิลปะ การดนตรี และการแสดงออก

4. กิจกรรมที่จัดให้เด็ก จะต้องเป็นการสร้างความพึงพอใจต่อความต้องการทางด้าน วิทยาศาสตร์ของเด็ก เด็กต้องการสำรวจสิ่งที่เป็นโลกของตนเองเพื่อการค้นพบสิ่งต่าง ๆ

ดังนั้นพ่อ แม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็กตลอดจนสมาชิกของครอบครัว จึงเป็นส่วนสำคัญที่จะ ส่งเสริมให้เด็กได้รับรู้ประสบการณ์ที่ถูกต้องและจำเป็นด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมพัฒนาการ แต่ละด้านให้แก่เด็ก

ลักษณะและการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ทิสนา แชมมณี (2536) กล่าวว่า การที่เด็กจะมีการเจริญเติบโตอย่างเหมาะสม จะต้องได้รับการส่งเสริมพัฒนาการทุกด้าน ผู้ดูแลเด็กจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจ ลักษณะ พัฒนาการและวิธีการส่งเสริมพัฒนาการเด็กในแต่ละด้านตามหลัก ดังนี้

1. ลักษณะพัฒนาการ

1.1 ลักษณะพัฒนาการด้านร่างกาย

ลักษณะทางกายตามปกติของเด็กปฐมวัยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้าน ส่วนสูง น้ำหนักและส่วนลัดของร่างกาย ในระยะแรกของชีวิตอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายกำลัง อยู่ในระยะก่อตัวให้สมบูรณ์ เซลล์สมอง และระบบการทำงานของส่วนต่าง ๆ ของร่างกายต้อง พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ๆ ระยะเวลาหนึ่ง ๆ จึงจะสมบูรณ์เต็มที่ พัฒนาการทางร่างกายมี 2 ลักษณะ ใหญ่ ๆ คือพัฒนาการทางสุขภาพ และพัฒนาการทางการเคลื่อนไหว พัฒนาการทางสุขภาพ ดัชนีสำคัญได้แก่ น้ำหนักและส่วนสูงเด็กควรมีน้ำหนักและส่วนสูงเหมาะสมตามวัย มีการเพิ่ม น้ำหนักและส่วนสูงตามอัตราการเพิ่มโดยเฉลี่ยของเด็กในประเทศของตนส่วนพัฒนาการทาง การเคลื่อนไหว เด็กปฐมวัยจะมีการพัฒนาความสามารถในการควบคุมการเคลื่อนไหวโดยเริ่มต้น จากส่วนบนของร่างกาย คือ ศีรษะไปสู่ลำตัว ขาและเท้าและเริ่มจากลำตัวไปยังแขนขา และไปสู่ ปลายนิ้วมือ นิ้วเท้าตามลำดับ การควบคุมกล้ามเนื้อมัดเล็ก กล้ามเนื้อเพื่อการเคลื่อนไหว และ พัฒนาความสามารถในการใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ ได้แก่ การมองเห็น การดม และการลูบคลำสัมผัส

จากลักษณะพัฒนาการทางกายดังกล่าว เพื่อจะส่งเสริมพัฒนาการด้าน ร่างกาย เด็กจะต้องได้รับอาหารที่มีประโยชน์ ได้ออกกำลังกายและพักผ่อนอย่างเพียงพอ ได้รับการดูแลร่างกายให้สะอาด ปลอดภัย การป้องกันโรคภัยไข้เจ็บและอุบัติเหตุต่าง ๆ ตามหลักและ วิธีการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

1.2 ลักษณะพัฒนาการด้านอารมณ์ จิตใจ

ลักษณะพัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กสะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติของเด็กที่ค่อย ๆ พัฒนาอารมณ์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น บางอารมณ์ก็จะรุนแรง และถึ่กว่าเมื่อยังเล็กและลดลงเมื่อโตขึ้น พัฒนาการทางอารมณ์ของเด็ก มีดังนี้

แรกเกิด เด็กเริ่มแสดงอารมณ์ด้วยการยิ้มและวิตกกังวล

3 – 6 เดือน เด็กมีอารมณ์กลัว เกลียด โกรธ ทุกข์ วิตกกังวล เบิกบาน รัก

12 เดือน เด็กมีอารมณ์กลัว เกลียด โกรธ ทุกข์ วิตกกังวล ดีใจ เบิกบาน รัก

18 เดือน เด็กมีอารมณ์กลัว เกลียด โกรธ ทุกข์ วิตกกังวล ดีใจ เบิกบาน รัก

รักผู้ใหญ่ รักเด็ก

24 เดือน อารมณ์ของเด็กจะพัฒนาครบทุกอย่าง คือ กลัว เกลียด โกรธ ทุกข์ อิจฉาริษยา วิตกกังวล ดีใจ ร่าเริง เบิกบาน รักผู้ใหญ่ รักเด็ก รักเพื่อน

พัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กมีการพัฒนาตามวัย ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันไปในเด็กแต่ละคน ดังนั้นผู้เลี้ยงดูเด็กจะต้องเข้าใจว่าลักษณะทางอารมณ์ที่เด็กแสดงออกนั้นเป็นตามลักษณะธรรมชาติตามวัยของเด็ก หรือเป็นการแสดงออกถึงปัญหาบางอย่างของเด็กที่ต้องแก้ไข นอกจากนี้ผู้เลี้ยงดูเด็กจะต้องปกป้องคุ้มครองดูแลเด็กไม่ให้เด็กเกิดอารมณ์หวาดกลัวอย่างรุนแรง เพราะการได้รับความหวาดกลัวอย่างรุนแรงในวัยเด็กซึ่งเป็นวัยต้นของชีวิตจะเป็นวัยวิกฤติที่ส่งผลถึงพัฒนาการด้านอื่น ๆ ให้เกิดความชะงัก หรือเกิดการถดถอย

1.3 ลักษณะพัฒนาการด้านสังคมและบุคลิกภาพ

พัฒนาการทางสังคม เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่และเพื่อนร่วมวัย เด็กมีลักษณะยึดตัวเองเป็นจุดศูนย์กลาง มักชอบเล่นคนเดียวทำงานคนเดียว หรืออาจต้องการให้ตนเป็นใหญ่ในการทำงานหรือการเล่นและชอบให้ตนเป็นที่ยอมรับ ผลงานของตนได้รับความชมเชย เด็กจะปรับตัวเข้ากับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คนในครอบครัวทั้งเด็กและผู้ใหญ่ พัฒนาการทางสังคมของเด็กจะมีกระบวนการเป็นขั้นตอนตามลำดับอายุ เด็กไม่ว่าจะอยู่ในสังคมหรือวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ก็จะมีพัฒนาการทางสังคมเป็นขั้นตอนเหมือนกัน

1.4 ลักษณะพัฒนาการด้านสติปัญญา

พัฒนาการด้านสติปัญญาเป็นพัฒนาการทางด้านความคิด ทฤษฎีการคิด (Cognitive Theories) ที่สำคัญ ได้แก่ ทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของ Piaget ซึ่ง Piaget มีความเชื่อพื้นฐานว่าพฤติกรรมเกิดจากวุฒิภาวะ (Maturation) ประสบการณ์ (Experience) การถ่ายทอดจากสังคม (Social Transmission) และกฎของความสมดุลย์ (Equilibration) Piaget

ได้อธิบายว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมวุฒิภาวะ ซึ่งจะพัฒนาขึ้นตามลำดับอายุ ตามประสบการณ์ที่ได้รับ และค่านิยมที่ถ่ายทอดมาจากสังคม พฤติกรรมจะเกิดขึ้นเพื่อปรับโครงสร้างความคิดความเข้าใจ ให้เกิดความสมดุลกับสภาพแวดล้อม Piaget ถือว่ามนุษย์มีพื้นฐานที่ดีติดตัวมาแต่กำเนิด 2 ชนิด คือ

1.4.1 การจัดและรวบรวม (Organization) เป็นการจัดและรวบรวมกระบวนการต่าง ๆ ภายในเข้าเป็นระบบอย่างต่อเนื่องและเป็นระเบียบ และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา ตรงกับที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

1.4.2 การปรับตัว (Adaptation) เป็นการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมเพื่ออยู่ในสภาพสมดุล โดยมีกระบวนการ 2 อย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ

- การซึมซับประสบการณ์ (Assimilation) เกิดจากเมื่อมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมก็จะซึมซับประสบการณ์ใหม่ให้รวมเข้าอยู่ในโครงสร้างสติปัญญา
- การปรับโครงสร้างทางเซาร์ปัญญา (Accommodation) เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของเซาร์ปัญญาที่มีอยู่แล้วให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมหรือประสบการณ์ใหม่หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงความคิดเดิมให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมใหม่

2. หลักและวิธีการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

2.1 หลักและวิธีการส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย สิ่งสำคัญได้แก่

- จัดหาอาหารหลัก 5 หมู่ที่สะอาด ปลอดภัยและปริมาณเพียงพอสำหรับเด็ก
- การฝึกสุขนิสัยการช่วยเหลือตนเองในด้านการรับประทานอาหาร
- ฝึกเด็กตัดสินใจเลือกบริโภคอาหารที่ถูกต้อง
- จัดที่อยู่อาศัย สะอาด ปลอดภัย
- การออกกำลังกายและการเล่นที่ถูกต้อง เหมาะสมเพื่อพัฒนากล้ามเนื้อ

และทักษะ

- การสังเกตความผิดปกติของเด็ก
- การพาเด็กไปรับบริการสุขภาพอนามัย
- การฝึกให้เด็กป้องกันตนจากอันตราย

2.2 หลักและวิธีการส่งเสริมพัฒนาการทางอารมณ์ และคุณธรรม ได้แก่

- การส่งเสริมให้เด็กเล่นอย่างอิสระเหมาะสมกับวัยจะช่วยให้เด็กมีอารมณ์

ร่าเริง แจ่มใส และเป็นมิตร

- การส่งเสริมให้เด็กมีสุนทรียภาพซาบซึ้งในความงาม และการแสดงออกจะ
ช่วยพัฒนาเด็กให้เป็นผู้มีความละเอียดอ่อนเห็นคุณค่าของบุคคลและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว
- เลี้ยงดูไม่ให้เกิดความคับข้องใจต่าง ๆ การจัดโอกาสให้ได้กระบายอารมณ์
ในทางที่เหมาะสมจะช่วยให้เด็กพัฒนาความสามารถในการควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น
- เลี้ยงดูเด็กด้วยความรักเอาใจใส่ไม่让孩子อยู่ในสภาพวิตกกังวลหรือ
หวาดกลัวอย่างรุนแรง จะรู้สึกสร้างความมั่นคงปลอดภัยให้แก่เด็ก
- การทำตนเป็นแบบอย่างให้เด็กปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนา ให้เด็กมี
เมตตา ซื่อสัตย์ ขยัน ไม่เห็นแก่ตัว
- ส่งเสริมและปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เด็ก

2.3 หลักและวิธีการส่งเสริมพัฒนาการทางสังคมและบุคลิกภาพ

- การแสดงความรักความห่วงใยเด็กอย่างใกล้ชิดและการปฏิบัติต่อเด็กอย่าง
เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะเด็กแต่ละคน เด็กจะเกิดความมั่นคงทางจิตใจเรียนรู้อยู่ร่วมกับผู้อื่น
ได้ดี
- การเลี้ยงดูในบรรยากาศของความสัมพันธ์อันญาติมิตรสมาชิกในครอบครัว
มีความรักช่วยเหลือกันจะสร้างสรรคให้เด็กเป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่คนอื่น
- การให้โอกาสเด็กได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลต่าง ๆ ที่ละน้อย
โดยเริ่มจากบุคคลใกล้ชิดตัวไปสู่ไกลตัว
- การฝึกให้เด็กช่วยเหลือตนเองเกี่ยวกับกิจวัตรประจำวันและช่วยเหลือ
ตนเองและสมาชิกในครอบครัว เป็นการให้เด็กได้เรียนรู้บทบาทของตนเองและผู้อื่น รวมทั้งพัฒนา
ความรู้สึกรับผิดชอบและความร่วมมือกับบุคคลอื่น
- การให้อิสรเสรีแก่เด็กในการเป็นตัวของตัวเองและฝึกให้แสดงออก
อย่างเหมาะสมกาลเทศะจะช่วยให้เด็กเรียนรู้ในการดำรงตนอยู่ในสังคม
- ส่งเสริมให้เด็กเล่นและทำกิจกรรมต่าง ๆ จะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้ทักษะทาง
สังคมที่จำเป็น

2.4 หลักและวิธีส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสติปัญญา

- การจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ของเด็ก
- ระยะ 6 ปีแรกของชีวิตเป็นระยะที่สมองกำลังเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว
การได้รับอาหารที่มีประโยชน์เพียงพอการอยู่อย่างปลอดภัย ไร้สารพิษ และไม่ได้รับความกระทบ
กระเทือนทางสมอง การได้รับการกระตุ้นประสาททั้ง 5 อย่างเพียงพอ จะช่วยให้สมองของเด็ก
มีการพัฒนาอย่างเหมาะสมกับวัย

- เด็กมีธรรมชาติหรือความต้องการอยากรู้อยากเห็นสิ่งต่าง ๆ รอบตัว และอยู่ในขั้นพัฒนาการเรียนรู้ โดยผ่านประสบการณ์สัมผัสต่าง ๆ การส่งเสริมให้เด็กได้รับรู้สิ่งเร้าต่าง ๆ อย่างหลากหลาย การให้เด็กมีประสบการณ์ที่กว้างขวาง การให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลหลายวัย หลายระดับการกระตุ้นและการตอบสนองของความสนใจของเด็ก การส่งเสริมความสนใจของเด็ก จึงสำคัญที่ผู้ดูแลเด็กจะต้องกระทำ เพื่อพัฒนาความคิดความเข้าใจ และปรับขยายโครงสร้างทางสติปัญญาของเด็ก

- เด็กมีการเรียนรู้ภาษาตั้งแต่ยังเป็นทารกการมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กพูดคุยกับเด็กบ่อย ๆ รวมทั้งการเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้ภาษา จะช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางด้านภาษาได้อย่างเหมาะสม

- หัดให้เด็กสะสมความรู้ ความจดจำ หัดใช้ความรู้ หัดคิดหัดทำความเข้าใจ เป็นกระบวนการตามหลักเหตุผลที่ควรฝึกฝนให้แก่เด็ก เพราะเป็นเครื่องมือที่สามารถนำไปใช้ในการแสวงหาความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ

- การฝึกให้เด็กได้ช่วยเหลือตนเองตัดสินใจด้วยตนเอง ทำงานสำเร็จได้ด้วยตัวเอง เป็นการส่งเสริมสติปัญญาของเด็ก

- การสนับสนุนให้เด็กเล่นและทำงานเป็นกลุ่มและการให้คำแนะนำแก่เด็ก สามารถช่วยเสริมสร้างพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กได้

จากหลักและวิธีการเลี้ยงดูและส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ตามแนวคิดของนักวิชาการ และนักการศึกษาด้านจิตวิทยาหลายท่านดังที่กล่าวมานั้น การเจริญเติบโตและพัฒนาการของชีวิตแต่ละบุคคลตลอดจนการเรียนรู้และการมีวุฒิภาวะ ขึ้นอยู่กับการเลี้ยงดูเอาใจใส่ของผู้เลี้ยงดู ได้แก่ บิดา มารดา สมาชิกของครอบครัว หรือผู้ที่มีหน้าที่เลี้ยงดูเด็ก และพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ตลอดจนการเรียนรู้ การมีวุฒิภาวะของเด็กจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของมนุษย์

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของมนุษย์ มีดังนี้

1. ปัจจัยด้านพันธุกรรม พันธุกรรมเป็นลักษณะต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดติดต่อกันมาทางโครโมโซมจะเริ่มด้วยการที่สเปิร์ม (Spermatozoa) ตัวหนึ่งของบิดา เข้ารวมกับไข่ (Ovum) ไข่หนึ่งของมารดา ทั้งสเปิร์มและไข่นั้นมีโครโมโซมฝ่ายละ 23 อัน เมื่อมารวมเป็นไซโกท (zygote) ก็จะมีโครโมโซม 23 คู่ ซึ่งประกอบด้วยยีน (genes) ที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ กันประมาณ 100,000 ยีน ยีนเป็นตัวควบคุมลักษณะพันธุกรรมที่จะถ่ายทอดมาสู่ลูกหลาน ลักษณะที่ถ่ายทอดทางพันธุกรรม ได้แก่ ลักษณะทางกาย เช่น ลักษณะใบหน้า สีผิว ความบกพร่องทางกาย เช่น

2. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม เป็นสภาวะต่าง ๆ ทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่มาเกี่ยวข้องกับบุคคล โดยเฉพาะช่วงอยู่ในครรภ์จนถึงวัยก่อนเรียนสิ่งแวดล้อมจะมีความสำคัญต่อเด็ก ดังนี้

2.2 ยาและสารเคมีต่าง ๆ ยาที่มีตัวยาบางชนิดที่มารดารับประทานขณะตั้งครรภ์จะเป็นอันตรายต่อเด็กในครรภ์ เช่น ยาแก้ไอแก้เจ็บ ทาลิโดไมด์ มีผลต่อการเจริญเติบโตของอวัยวะแขน ขา ทำให้เด็กพิการ (ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว) หรือยาแก้ปวดชั่วคราวจะกดศูนย์หายใจเด็ก ยาคลอกแรมเฟนิคอล ยาควินิน ยาสเตียรอยด์ไมซิน จะทำให้เด็กหูหนวกได้เนื่องจากไปทำให้ประสาทเส้นที่เกี่ยวข้อไม่เจริญ บุหรี่และแอลกอฮอล์ แม้ที่สูบบุหรี่จะมีผลให้ทารกตัวเล็ก ไม่สมบูรณ์ และมีผลต่อทางเดินหายใจของทารก และทำให้คลอดก่อนกำหนดแม่ที่ดื่มเหล้าจะมีผลให้ทารกอ่อนแอและมีภาวะปัญญาอ่อนมากกว่าปกติ กัมมันตภาพรังสีมารดาที่ได้รับหรือสัมผัสสารกัมมันตภาพรังสี เซลล์ของทารกหยุดการเจริญเติบโต ทำให้พิการแต่กำเนิดได้ นอกจากนี้สาเหตุจากมลภาวะมีผลกระทบต่อสุขภาพ เช่น การที่มีสารตะกั่วในกระแสเลือดสูงจะทำให้เด็กมีพัฒนาการช้ากว่าปกติ (สุขศรี บุรณะกนิษฐ, 2530, หน้า27-29)

2.3 ความผิดปกติของต่อมไร้ท่อ ต่อมที่ควบคุมการเจริญเติบโตของร่างกาย คือ ต่อมพาราไทรอยด์ ซึ่งควบคุมการเจริญเติบโตถ้าต่อมไร้ท่อนี้มีความผิดปกติในการหลั่งฮอร์โมน จะทำให้การเจริญเติบโตของร่างกายผิดปกติ เช่น แคระแกรน กระดูกไม่แข็งแรง มีผลกระทบต่อกาารสุขภาพและพัฒนาการได้ (มนูญ ตนะวัฒนา, 2539, หน้า 114)

2.4 ความเจ็บป่วยและอุบัติเหตุ ขนาดและความรุนแรงของการเจ็บป่วยและการได้รับอุบัติเหตุมีผลทำให้เกิดความพิการหรืออวัยวะผิดปกติมีผลกระทบต่อพัฒนาการทั้งสิ้น ส่วนใหญ่เด็กจะได้รับอุบัติเหตุจากการถูกน้ำร้อนลวก การหกล้มและตกจากที่สูง ทำให้มีผลกระทบต่อสุขภาพและพัฒนาการของเด็ก (UNICEF, 1983, p.4)

2.5 การเล่นและการออกกำลังกายของเด็กก่อนวัยเรียน การออกกำลังกายจะทำให้ร่างกายต่าง ๆ พัฒนาได้อย่างสูงสุด นอกจากนั้นการออกกำลังกายโดยการเล่นเป็นกลุ่มจะทำให้บุคคลเกิดพัฒนาการด้านสังคมที่ดี และเป็นการสะท้อนถึงการรับรู้สิ่งแวดล้อมของเด็ก ซึ่งการเรียนแบบช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้สิ่งรอบตัวเด็กในวัยนี้จะมี ความสนใจ ความสงสัย ความกระตือรือร้น ใครรู้สิ่งรอบตัวต่าง ๆ จะส่งเสริมพัฒนาการทางความคิดอย่างมีเหตุผลและการเล่นเป็นกลุ่มยังสะท้อนให้เห็นถึงการควบคุมอารมณ์ ความคิดและเหตุผลให้มาสัมพันธ์กันขึ้น ในรูปรวมใหม่ในด้านสร้างสรรค์ (ศูนย์ส่งเสริมพัฒนาการเด็กภาคเหนือ, 2542, หน้า6)

2.6 ครอบครัวและสังคมรอบข้าง เป็นต้นแบบและปลูกฝังค่านิยมให้แก่เด็ก ได้อย่างดี

John & Medinnus (1968, p.219-220.) กล่าวว่า ครอบครัวเป็นสังคมแรกที่เด็กสัมผัสและจะเป็นแบบอย่างให้แก่เด็ก เด็กจะเลียนแบบในการประพฤติปฏิบัติตามรูปแบบประเพณี วัฒนธรรม และเด็กจะได้รับการหล่อหลอมให้เป็นคนในรูปแบบของคนในสังคมนั้น ๆ หลังจากนั้น การอบรมสั่งสอนจะเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมด้านบุคลิกภาพและพฤติกรรมต่าง ๆ ได้

จากแนวคิดของนักวิชาการ นักการศึกษาด้านจิตวิทยาข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของเด็กหลายอย่างและมีความสัมพันธ์กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ชัดเจน ได้แก่ องค์ประกอบของพัฒนาการ คือ วุฒิภาวะและการเรียนรู้ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีพัฒนาการของมนุษย์ ได้แก่ พันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม โดยสองปัจจัยนี้เป็นส่วนสำคัญที่จะส่งผลให้บุคคลเกิดการพัฒนาได้เร็วหรือช้าได้ และนักจิตวิทยาพัฒนาการหลายท่านได้ให้แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพัฒนาการเด็ก ดังนี้

ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการเด็ก

ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของ Erickson

แนวคิดพัฒนาการทางสังคมของ Erickson (อ้างใน วิณี ชิดเชิดวงศ์ 2537, หน้า 114-116) Erickson ได้แบ่งพัฒนาการทางสังคมออกเป็น 8 ช่วง ช่วงที่ 1-3 จะเกิดในเด็กอายุแรกเกิด -5 ปี ดังนี้

ช่วงที่ 1 ขึ้นไว้ใจกับช่วงไม่ไว้ใจผู้อื่น (Trust V.S Mistrust) เกิดในช่วงแรกเกิดถึง 1 ปี อีริกสันเชื่อว่าช่วงที่ 1 นี้ เป็นปีแรกของชีวิตที่เด็กเริ่มจะเรียนรู้ที่จะไว้ใจหรือไม่ไว้ใจสิ่งแวดล้อม ถ้ามารดาให้ความอบอุ่นเลี้ยงดูและตอบสนองความต้องการของเด็กอย่างดีจะสร้างความรู้สึกไว้วางใจสิ่งแวดล้อม จะทำให้เด็กพัฒนาเกี่ยวกับการใช้วิธีต่าง ๆ ของร่างกายอย่างรวดเร็ว เช่น การจับของเล่น เด็กจะเกิดความเชื่อมั่นในตนเองขึ้น แต่ในทางตรงข้ามหากมารดาเลี้ยงดูลูกอย่างปล่อยปละละเลย ทอดทิ้งขาดความรัก เมื่อหิวก็ร้องให้เป็นเวลานาน ๆ กว่าที่จะได้รับการตอบสนองและไม่มีคนอุ้มชูรักใคร่ การปฏิบัติต่อเด็กด้วยวิธีรุนแรง สิ่งเหล่านี้จะทำให้เด็กกลายเป็นคนไม่ไวใจคนที่อยู่รอบ ๆ ไม่กล้าแสดงออก

ช่วงที่ 2 ขั้นที่มีความเป็นตัวของตัวเองกับความสงสัย (Autonomy V.S. Doubt) เกิดในช่วงอายุประมาณ 2-3 ปี เด็กเริ่มช่วยตัวเองได้เช่นจับช้อนป้อนตนเอง เดิน วิ่ง ปีนป่าย และวัยนี้เป็นช่วงที่พ่อแม่จะฝึกการขับถ่ายให้เด็ก และฝึกพฤติกรรมอีกหลายอย่าง การฝึกต้องเป็นไปอย่างละมุนละม่อม เนื่องจากเด็กยังขาดความเชื่อมั่นในตนเองและรู้สึกจะอายใจ และต้องการซ่อนจุดอ่อนด้วย

ช่วงที่ 3 ขั้นที่มีความคิดริเริ่มกับความรู้สึกผิด (Initiative V.S. Guilt) เกิดในช่วงอายุประมาณ 4-5 ปี เด็กจะเริ่มทำตัวเองให้เหมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มครอบครัว ช่วงนี้เด็กจะมีจินตนาการกว้างขวางขึ้น เรียนรู้และเข้าใจสภาพความเป็นจริงมากขึ้นชอบเลียนแบบผู้ใหญ่และเริ่มเรียนรู้บทบาทหน้าที่ของตน

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ Freud

ศรีเรือน แก้วกังวาล (2539, หน้า 15-19) ได้กล่าวถึงทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ Freud ว่า พัฒนาการในวัยเด็กนั้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อเด็ก คือครอบครัว และชีวิตของบุคคลวัยเด็กเป็นวัยที่สำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ เด็กจะมีพัฒนาการขั้นใดขั้นหนึ่ง โดยจะมีผลต่อพัฒนาการบุคลิกภาพในวัยต่อมา เขายังเชื่อว่าประสบการณ์ที่บุคคลได้รับมาตั้งแต่วัยเด็กจะมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ การจัดการตอบสนองและให้ประสิทธิภาพที่ดีต่อความต้องการทางร่างกาย จะทำให้เด็กพัฒนาไปตามขั้นตอนเป็นปกติและเชื่อว่าลักษณะจิตใจของบุคคล แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

อิด (Id) เป็นสิ่งที่ดำเนินไปตามความพึงพอใจของตนเองเพียงอย่างเดียวไม่คำนึงถึงเหตุผล ความถูกต้อง ความเหมาะสมใด ๆ ไม่คำนึงถึงมาตรฐานของสังคมเป็นการตอบสนองความต้องการตามสัญชาตญาณถือเป็นโครงสร้างเบื้องต้นของจิตใจ

อีโก้ (Ego) เป็นส่วนที่รู้สำนึก รับรู้ข้อเท็จจริงมีเหตุผล มีความเข้าใจรู้จักเลือกและควบคุมความปรารถนาต่าง ๆ มีส่วนในการทำให้อิด (Id) บรรลุผล

ซูเปอร์อีโก้ (Superego) เป็นการควบคุมการแสดงออกด้านคุณธรรม เพื่อให้แสดงพฤติกรรมตามค่านิยมของสังคม

ลักษณะจิตใจของบุคคลทั้ง 3 ส่วนนี้จะประกอบกันเป็นโครงสร้างบุคลิกภาพของคน ถ้าจิตลักษณะส่วนใดมีมากกว่าส่วนอื่น ก็ย่อมจะชี้บุคลิกภาพของคนนั้น เช่น ถ้า Id มีอำนาจสูง บุคคลนั้นก็จะเป็นเด็กไม่รู้จักโต เอาแต่ใจตนเอง ถ้า Ego มีอำนาจสูง บุคคลนั้นจะเป็นคนมีเหตุผล เป็นนักปฏิบัติ แต่ถ้า Superego มีอำนาจสูง บุคคลนั้นจะเป็นนักอุดมคติ นักทฤษฎี และ Freud ได้แบ่งพัฒนาการบุคลิกภาพออกเป็น 5 ขั้น คือ

1. ขั้นความสุททางปาก (Oral Stage) อยู่ในช่วงอายุแรกเกิดถึง 18 เดือน เด็กจะมีความพึงพอใจอยู่บริเวณปาก ฉะนั้นกิจกรรมส่วนใหญ่ของเด็กคือ การดูด การกลืน และกิน ในระยะนี้บุคคลจะมี Id สูงกว่า Ego และ Superego เช่น เมื่อต้องการสิ่งใด ก็จะมีการแสดงออกทันทีโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมทางสังคม ในขั้นนี้ถ้าเด็กไม่ได้รับการตอบสนองที่พอใจ จะส่งผลต่อบุคลิกภาพในอนาคตได้ คือ จะมีพฤติกรรมถดถอย เช่น ชอบนิยทว่าร้าย พุดมาก กินจุบกินจิบ ใ้วจจกักรั้ว

2. ขั้นความสุททางอวัยวะขั้บถ่าย (Anal Stage) อยู่ในช่วงอายุ 1 ปีครึ่ง ถึง 3 ปี เป็นวัยที่เริ่มต้องการความเป็นตัวของตัวเอง จะมีความสุขจากการขั้บถ่าย เด็กในวัยนี้หากได้รับการเลี้ยงดูแบบเข้มงวดมากเกินไปจะโตขึ้นเป็นคนเจ้าคิดเจ้าแค้น กั้วรั้ว อารมณ์รุนแรงต่อต้านสังคม แต่ถ้าเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลยไม่สนใจต่อการขั้บถ่ายโตขึ้นเด็กจะเป็นคนไม่มีระเบียบ ไม่รับผิดชอบ เป็นคนใ้จ่ายสุรุษสุร่าย

3. ขั้นความสุททางอวัยวะเพศ (Phallic or Oedipal Stage) อยู่ในช่วงอายุ 3-6 ปี จะมีความพอใจและมีการจับต้องอวัยวะเพศ เรียนรู้ความแตกต่างระหว่างหญิงและชายจะเกิดความรู้สึกที่ Freud เรียกว่าปมปิตุฆาต (Oedipus Comple และ Electra Complex) คือเด็กผู้ชายจะติดแม่เด็กผู้หญิงจะติดพ่อ ในวัยนี้การยอมรับปรากฏการณ์ทางเพศเป็นเรื่องที่สำคัญ หากพ่อแม่เข้มงวดกวดขันมากเกินไปเด็กจะมีความรู้สึกผิดโตขึ้นจะมีปัญหาในการรักเพศตรงข้าม รู้สึกว่าตนเองไม่ดี ไม่ยึดหยุ่น

4. ขั้นพัก (latency Stage) อยู่ในช่วง 6-12 ปี เด็กจะเก็บกอดความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับทางเพศไว้ หันมาเล่นกับเพศเดียวกันมากขึ้น เป็นช่วงวัยแห่งการเรียนรู้จะมีเหตุผล รู้ผิดชอบชั่วดี สนใจสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการปรับตัวให้เข้ากับสังคมเป็นการเตรียมตัวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่

5. ขั้นพอใจในการรักเพศตรงข้าม (Genital Stage) อยู่ในช่วงวัยหนุ่มสาว เริ่มสนใจเพศตรงข้าม เด็กชายจะเลียนแบบพ่อ เด็กหญิงจะเลียนแบบแม่ หากวัยนี้ได้รับการตอบสนองที่เหมาะสม เด็กจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต

ทฤษฎีพัฒนาการด้านสติปัญญาของ Piaget

Gingburg & Oppen (1969, p.66-68) ได้กล่าวถึงแนวคิดของ Piaget ว่า Piaget เชื่อว่าสิ่งมีชีวิตต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม จึงได้ศึกษาพัฒนาการทางสติปัญญาแล้ว ได้สรุปว่า พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กเป็นไปตามการผสมผสานระหว่างวุฒิภาวะ (Maturation) และการสะสมการเรียนรู้ (Learning) ที่ได้จากประสบการณ์กับสิ่งแวดล้อม เป็นกระบวนการที่แน่นอน ซึ่งพัฒนาการในวัยต่อไปอาจทำนายได้จากลักษณะของวัยตอนต้น และ piaget ได้แบ่งพัฒนาการทางปัญญา ออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่

1. ขั้นพัฒนาการความรู้สึกทางอวัยวะเคลื่อนไหว (Sensorimotor Operation Phase) อยู่ในช่วงอายุ 2 ปีแรก ขั้นพัฒนาการทางอวัยวะเคลื่อนไหวนี้แบ่งออกเป็นช่วงอายุ ได้แก่ ช่วงอายุ 0-1 เดือน เป็นขั้นปฏิกิริยาสะท้อน (Reflexive Phase) เป็นการตอบสนองความต้องการด้านร่างกาย จะมีการดูดนิ้ว ไขว่คว้า เป็นสัญชาตญาณความต้องการขั้นแรกของทารก ช่วงอายุ 1-4 เดือน เป็นขั้นพัฒนาการอวัยวะเคลื่อนไหวมีการเคลื่อนไหวที่แบบไม่มีจุดหมาย เช่น การกำมือ ช่วงอายุ 4-8 เดือน เป็นพัฒนาการอวัยวะอย่างมีจุดหมายเช่นเล่นของเล่นเพื่อให้เกิดเสียง ช่วงอายุ 8-12 เดือน เป็นพัฒนาการด้านการประสานของอวัยวะ รู้จักทดลองทำสิ่งต่าง ๆ จะเลียนแบบพฤติกรรมของคนอยู่ใกล้หรือเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อม อายุ 12-18 เดือน เป็นพัฒนาการทางความคิดแบบลองผิดลองถูก ทดลองแก้ปัญหาแบบลองผิดลองถูกและเป็นพัฒนาการทางความรู้สึกทางอวัยวะเคลื่อนไหวขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการทางความคิดที่จะนำไปสู่ความคิดริเริ่มของมนุษย์ในขั้นต่อไป

2. พัฒนาการโครงสร้างทางสติปัญญาจะเริ่มเมื่ออายุ 18 เดือน เป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงจากการลองผิดลองถูกเข้าสู่การจดจำ สามารถแสดงพฤติกรรมเลียนแบบผู้ใหญ่หรือสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ได้โดยการจดจำ และเมื่ออายุ 2 ปีขึ้นไป Piaget ได้แบ่งช่วงพัฒนาการออกเป็นชั้น ได้แก่ ขั้นพัฒนาการก่อนเกิดความคิดรวบยอด อยู่ในช่วงอายุ 2-4 ปี มีการใช้ภาษา เข้าใจความหมายทางสัญลักษณ์แต่ ยังยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางอยู่ จะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ เท่าที่ตามองเห็น ไม่เข้าใจใน

สิ่งที่มีความหมายซับซ้อนขึ้น สำหรับขั้นพัฒนาใกล้เคียงความคิดรวบยอด อยู่ในช่วงอายุ 4-7 ปี ซึ่งจะพัฒนาเข้าสู่การมีความคิดรวบยอด เริ่มมองเห็นความแตกต่างและความเกี่ยวพัน เริ่มเข้าใจจำนวนเลข

3. ขั้นพัฒนาการเกิดความคิดรวบยอดจะ อยู่ในช่วงอายุ 7-11 ปี วัยนี้สามารถแยกแยะมองเห็นความแตกต่าง คิดให้เหตุผล เข้าใจกฎระเบียบ คิดย้อนกลับไปได้ กลับมาได้ ช่วงอายุ 11 ปีขึ้นไป เด็กวัยนี้มีพัฒนาการทางสติปัญญาถึงระดับวุฒิภาวะสูงสุดพัฒนาความเข้าใจอย่างมีเหตุผล คิดวิเคราะห์ ตีความหมาย ใช้เหตุผลในการตัดสินใจปัญหา เกิดความคิดรวบยอดในสิ่งที่เป็นนามธรรมได้

จากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของมนุษย์ทั้งสามทฤษฎีที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่าพัฒนาการในวัยเด็กมีความสำคัญมากเพราะจะส่งผลต่อวัยผู้ใหญ่ ทั้งด้านบุคลิกภาพ สติปัญญาและการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และได้กล่าวถึงสิ่งที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของมนุษย์ที่สำคัญ คือ กรรมพันธุ์ วุฒิภาวะ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งพัฒนาการสามารถตรวจสอบได้ตั้งแต่แรกเกิด โดยพัฒนาการของเด็กตามปกติที่ Gessell ได้กล่าวถึงหลักการจำแนกพัฒนาการของเด็กตามปกติออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้ (อ้างใน พะยอม อิงคตานุวัฒน์, 2524, หน้า 4-6)

1. พฤติกรรมด้านการเคลื่อนไหว (Motor Behavior หรือ Gross Motor) เป็นความสามารถของร่างกายในด้านการเคลื่อนไหว พฤติกรรมนี้เป็นเครื่องชี้บ่งถึงขั้นการเจริญของระบบประสาทกลางโดยเฉพาะอย่างยิ่งของสมอง ในเด็ก 2 คน ที่อายุ 12 เดือนเท่ากัน เด็กที่เดินได้ก่อนมีขั้นการเจริญของสมองเร็วกว่าอีกคนหนึ่ง

2. พฤติกรรมทางด้านการปรับตัว (Adaptive Behavior) เป็นเครื่องชี้บ่งถึงความสามารถในการประสานงานระหว่างระบบการเคลื่อนไหวกับระบบความรู้สึก (Motor-Sensory Co-Ordination) สำหรับมนุษย์นั้น ระบบการเคลื่อนไหวกับระบบความรู้สึกที่สำคัญที่สุดในชีวิตประจำวัน คือ การประสานงานระหว่างตากับมือ (Eye-Hand Co-ordination) ซึ่งศึกษาได้จากความสามารถในการใช้มือของเด็ก ฉะนั้นพฤติกรรมทางด้านการปรับตัวจึงสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหว

3. พฤติกรรมทางด้านสื่อสารภาษา (Language Behavior) เป็นเครื่องชี้บ่งถึงขั้นการเจริญของอวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการเปล่งเสียง ตลอดจนสมองที่ควบคุมการพูดด้วย นอกจากนั้น พฤติกรรมทางด้านสื่อสารภาษายังบอกถึงความสามารถในการแสดงออกซึ่งความต้องการของเด็กอีกด้วย พฤติกรรมทางด้านการสื่อสารภาษานี้ ศึกษาได้จากความสามารถในการแสดงออกถึงความเข้าใจและความสามารถในการเปล่งเสียงจนกว่าเด็กจะพูดได้ทั้งนี้รวมถึงการเข้าใจเสียง คำพูด ตลอดจนกริยาท่าทาง

4. พฤติกรรมทางด้านนิสัยส่วนตัวและสังคม (Personal-Social Behavior) เป็นความสามารถในการปรับตัวภายใต้อิทธิพลของภาวะแวดล้อมและสภาพแห่งความเป็นจริง เป็นการปรับตัวระหว่างบุคคลกับบุคคลและการปรับตัวระหว่างบุคคลกับกลุ่ม ถึงแม้ว่าพฤติกรรมทางด้านนิสัยส่วนตัวและสังคมจะขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมประเพณีของภาวะแวดล้อมที่เด็กดำรงชีวิตอยู่ก็ตาม แต่ความสามารถของเด็กในการเรียนรู้เพื่อจะปรับตัวต้องอาศัยปัจจัยการเติบโตภายในตัวเด็กเอง (Intrinsic Growth Factor) ก็คือ ขั้นตอนการเจริญของสมอง และระบบการเคลื่อนไหว (Nuro-Motor Maturity) ซึ่งทำให้เด็กแต่ละคนมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ต่างกัน

การตรวจวัดพัฒนาการเด็ก

การตรวจวัดโดยพิจารณาองค์ประกอบต่อไปนี้ (สุรัตน์ สิริรัตนทนต์, 2537, หน้า 40-41)

1. ความสามารถในการใช้กล้ามเนื้อใหญ่ (Gross Motor) ดูจากท่าทาง การทรงตัว และการเคลื่อนไหวของร่างกาย เช่น การชันคอ คลาน นั่ง เดิน กระโดด
2. ความสามารถในการใช้กล้ามเนื้อเล็ก การใช้มือหยิบจับวัตถุ การใช้ตา (Fine-Motor) และทักษะในการประสานการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ เพื่อสามารถพัฒนาวิธีการ เวลา และความแม่นยำในการทำกิจกรรมนั้น ๆ ได้ดีขึ้น และมีการเรียนรู้ (Adaptive)
3. ความสามารถในการใช้เสียง และพฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อสื่อความเข้าใจซึ่งกันและกัน อาจแสดงออกโดยสีหน้า ท่าทางภาษาพูด (Language) โดยแบ่งออกเป็นความเข้าใจ เช่น รับฟัง เข้าใจการสื่อสารของผู้อื่น และการใช้ภาษา เช่น การพูดสื่อภาษาโดยการแสดงท่าทาง และเสียง
4. ความสามารถในการดูแลตนเอง ตลอดจนความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและสังคม (Personal Social)

ข้อควรปฏิบัติที่สำคัญในการตรวจพัฒนาการเด็ก ได้แก่

1. การตรวจกิจกรรมพัฒนาการของเด็ก อาจจะได้จากการสอบถามจากมารดาผู้เลี้ยงดู จากการสังเกตเด็กขณะอยู่ในห้องตรวจ และจากการให้เด็กกระทำให้ดูหรือเล่นกับเด็ก
2. เนื่องจากเด็กต้องร่วมมือในการทดสอบต่าง ๆ เด็กจึงควรอยู่ในสภาพที่สบายที่สุด ไม่หิวหรือไม่ง่วงนอน
3. ขณะทดสอบเด็กเล็กควรอยู่บนตักมารดา และอยู่ห่างพอที่จะหยิบของที่จะนำมาทดสอบได้ง่าย เด็กโตควรให้โอกาสคุ้นเคยกับผู้ทดสอบก่อน

4. ขณะทดสอบควรวางแต่สิ่งที่ใช้ในการทดสอบไว้บนโต๊ะเท่านั้น เพื่อให้เด็กสนใจแต่สิ่งที่ถูกขอร้องให้ทำอย่างเดียว

5. การทดสอบควรเริ่มจาก Personal Social ก่อน Fine Motor+Adaptive Language และ Grooss Motor ตามลำดับ

ตาราง 1 พฤติกรรมพัฒนาการในเด็กปกติ วัยแรกเกิดถึง 5 ปี

(กองอนามัยครอบครัว กระทรวงสาธารณสุข, 2537, หน้า 48-49)

อายุ	การทรงตัวและ การเคลื่อนไหวร่างกาย (Gross Motor)	การใช้ตาและมือ (Fine Motor)	การสื่อความ หมายและภาษา (Language)	สังคม (Personal Social)
แรกเกิด	นอนหงาย แขนขา เคลื่อนไหว เท่ากัน 2 ข้าง Sucking Sleeping	เหม่อมอง จ้องได้ เฉพาะ ระยะ 8-9 นิ้ว Grasping reflex	ร้อง หยุดฟังเสียง	มองหน้าช่วงสั้น
1 เดือน	เริ่มชันคอ ผงกศีรษะ หันหน้าซ้ายขวา ขาเริ่ม เหยียดในท่าคว่ำ	กำมือแน่น จ้องมอง สิ่งต่าง ๆ มองตาม ไม่เกินเส้นกึ่งกลาง ของตัว	ทำเสียงในคอ	มองหน้า
2 เดือน	ท่าคว่ำ ชันคอได้ 45 องศา ท้ายก้นยกเงยหน้าขึ้น	มือกำหลวม ๆ มองตาม ข้ามเส้นกึ่งกลาง	ฟังเสียงคุ้ย	สบตา ยิ้มตอบ แสดงความ สนใจ
4 เดือน	ท่าคว่ำ ชันคอได้ 90 องศา ใช้มือและแขนชัน ตัวชูขึ้น (Chest Up) ทำนั่งยกหัว ตั้งตรงได้	มองตาม 180 องศา มือ 2 ข้างมาจับกัน ตรงกลางไขว้คว่ำของ ใกล้ตัว	เสียงอ้อแอ้ ได้ตอบ หัวเราะ ส่งเสริม แหลมรัว เวลาดีใจ สนุก	ยิ้มตอบ และ ยิ้มทัก ทำท่าทาง ดีใจเวลาเห็น อาหาร หรือคน เลี้ยงดู
6 เดือน	คว่ำและหงายได้เอง ท่าคว่ำ ใช้ข้อมื่อยันได้ ตั้งจากหงาย มาทำนั่ง ศีรษะไม่ตกไป ข้างหลัง นั่งเองได้ชั่วคราว ท่าจับยืน เริ่มลงน้ำหนักที่ เท้าทั้ง 2 ได้	คว่ำของด้วยฝ่ามือ หยิบ ของมือเดียวและเปลี่ยน มือได้ มองเห็นทั้งไกล และใกล้ ใช้ทั้ง 2 ตา ประสานกันได้ดี	หันมาเสียงเรียก หรือเล่นน้ำลาย ส่งเสียงหลายเสียง	รู้จักแปลกหน้า เล่น ดบมือ กินอาหารเสริม (Semisolid) ที่ป้อนด้วยช้อน ได้

ตาราง 1 (ต่อ)

อายุ	การทรงตัวและ การเคลื่อนไหวร่างกาย (Gross Motor)	การใช้ตาและมือ (Fine Motor)	การสื่อความ หมายและภาษา (Language)	สังคม (Personal Social)
9 เดือน	นั่งได้มั่นคง คลาน เกาะ ยืน	ใช้นิ้วหยิบของได้ เริ่มหยิบของเล็กโดยใช้ นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ได้ หยิบอาหารกินได้ เปิดหาของที่ซ่อนไว้ได้	ฟังรู้ภาษาและ เข้าใจสีหน้า ทำทางได้ เปล่งเสียง เลียนเสียงไม่มี ความหมาย มองตามของตก	เล่นจ๊ะเอ๋ได้ ทำโบกมือ สาธุ ตามไปเก็บของ ที่ตกหรือร้อง ตามแม่
12 เดือน	เกาะ เดิน ยืนเองได้ชั่วคราว แขน ขา กางเพื่อทรงตัว	ใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ หยิบของเล็ก ๆ ได้ หยิบของใส่ถ้วยหรือ กล่อง	เรียกพ่อแม่หรือพูด เป็นคำโดด ๆ ที่มี ความหมาย ทำท่า ตามคำบอกได้	เลียนท่าทาง ร่วมมือเวลา แต่งตัว และ ชอบสำรวจ
15 เดือน	เดินเองได้	วางของซ้อนกัน 2 ชั้น	พูดเป็นคำที่มี ความหมายหลาย คำ ชี้ส่วนต่าง ๆ ของใบหน้าได้ตาม คำบอก	ใช้ช้อนตักอาหาร แต่ยังหกอยู่บ้าง
18 เดือน	เดินคล่อง วิ่ง ยืน ก้มลง เก็บของแล้วลุกขึ้นได้ ไม่ล้ม งุมมือเดียวขึ้นบันไดได้	วางของซ้อนกันได้ 3 ชั้น ขีดเขียนเป็นเส้นบน กระดาษ	ชี้รูปภาพตาม คำบอกได้ พูดเป็น คำโดดได้หลายคำ	ถือถ้วยน้ำดื่ม เอง
2 ปี	เดินขึ้นบันได เตะลูกบอลได้ กระโดด 2 เท้า	ต่อรถไฟ ขีดเส้นตรงและ โค้งเป็นวง ๆ ได้ ตั้งซ้อน 6-7 ชั้น เปิดหนังสือ ที่ละหน้า	พูด 2-3 คำ ต่อกัน ได้อย่างมีความ หมาย บอกชื่อ สิ่งของที่คุ้นเคยได้ บอกชื่อตัวเองได้	เลียนแบบผู้ใหญ่ ตักอาหารกินเอง ได้ บอกได้เวลา จะถ่าย

ตาราง 1 (ต่อ)

อายุ	การทรงตัวและ การเคลื่อนไหวร่างกาย (Gross Motor)	การใช้ตาและมือ (Fine Motor)	การสื่อความ หมายและภาษา (Language)	สังคม (Personal Social)
3 ปี	ขึ้นบันไดสลับเท้าได้ ขึ้นสามล้อ	วาดวงกลมได้ตามแบบ	เล่าเรื่องที่ตน ประสบมาได้	ถอดรองเท้าและ ใส่เสื้อได้ รู้เพศ ตนเอง แบ่งของ ให้คนอื่นได้บ้าง เล่นกับคนอื่น ควบคุมการถ่าย อุจจาระได้ (กลางวันแล้วก็ กลางคืน)
4 ปี	กระโดดเท้าเดียวเดินลง บันไดสลับเท้าได้	วาดสี่เหลี่ยมได้ตามแบบ 4 สี วาดคนได้ 3 ส่วน	ร้องเพลง พูดเป็น ประโยค โดยเล่า เรื่องที่จำได้ ถามคำถาม	เล่นรวมคนอื่นได้ เล่นแข่งกัน ติดกระดุมได้ แต่งตัวเอง เล่นโดยใช้ จินตนาการ
5 ปี	กระโดดสลับเท้า กระโดด ข้ามสิ่งกีดขวางเตี้ย ๆ ได้ เดินต่อเท้าได้โดยไม่ล้ม	วาดสามเหลี่ยมได้ตาม แบบ วาดคนได้ 6 ส่วน	พูดฟังเข้าใจได้ นับได้ถึง 20 ถาม คำถามเกี่ยวกับ ความหมายและ เหตุผล จำตัว อักษรได้	

นโยบายการพัฒนาศักยภาพของคนไทยโดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ดังนี้ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 35-39)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้มีนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพของคนไทยทุกคน ในด้านการพัฒนาสติปัญญา ทักษะและฝีมือแรงงาน ตามแนวนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 คือ การพัฒนาศักยภาพของคนไทยทุกคนตั้งแต่การเตรียมความพร้อมเด็กปฐมวัยไปจนตลอดชีวิต การดำเนินงานมี ดังนี้

1. การเตรียมความพร้อมเด็กปฐมวัย โดย

1.1 สนับสนุนและส่งเสริมให้เยาวชน คู่สมรส พ่อ แม่ มีความรู้เกี่ยวกับชีวิตครอบครัวและวิธีการเลี้ยงลูกที่ถูกต้องเหมาะสม โดยมอบงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องประสานการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน

1.2 สนับสนุนและส่งเสริมให้เด็กก่อนวัยเรียนได้รับบริการเตรียมความพร้อมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ศูนย์พัฒนาเด็ก สถานรับเลี้ยงเด็กในที่ทำงาน โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างรัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และครอบครัว

1.3 สนับสนุนให้เด็กทุกคนได้รับการส่งเสริมด้านโภชนาการอย่างเพียงพอและมีคุณภาพ

2. การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

โดยปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนรู้จักคิด วิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมนักเรียน ควบคู่กับการส่งเสริมให้มีตำราที่หลากหลายมีราคาถูกและสนับสนุนการเรียนรู้ในชุมชนทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน

3. การพัฒนาคนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศและการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีมากขึ้นทั้งในเชิงคุณภาพเป็นเลิศทางวิชาการ โดยการพัฒนาคุณภาพและปริมาณกำลังคนระดับกลางและระดับสูงไปสู่ความและมีมาตรฐาน เสริมสร้างศักยภาพคนด้านการวิจัยและพัฒนาและการพัฒนาเพิ่มศักยภาพของกำลังแรงงานให้สามารถเข้าสู่กระบวนการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การปรับปรุงระบบการบริหารจัดการศึกษาและฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพ โดยสนับสนุนการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาทุกระดับให้มีความคล่องตัว ส่งเสริมและสนับสนุนการวางแผนในลักษณะแผนงานที่มีเครือข่ายการดำเนินงานที่เชื่อมโยงประสานกันอย่างชัดเจน สนับสนุนบทบาทภาคเอกชนและองค์กรประชาชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและฝึกอบรม มีการนำกลไกตลาดมาใช้ในการผลิตกำลังคนปรับปรุงระบบการให้ทุนการศึกษา และการให้เงินกู้แก่เด็กนักเรียนนักศึกษาและสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

นโยบายการดำเนินงานเพื่อสุขภาพเด็กของกระทรวงสาธารณสุข

(กองอนามัยครอบครัว กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2537, หน้า 138-139)

กระทรวงสาธารณสุขได้มีนโยบายในการดำเนินงานเพื่อสุขภาพเด็กไว้ 7 ประการ ได้แก่

1. การเฝ้าระวังทางโภชนาการ (Growth chart monitoring) เฝ้าระวังทางโภชนาการ โดยการชั่งน้ำหนักเด็ก 0-5 ปี ทุก 3 เดือน เพื่อค้นหาภาวะพร่องทางโภชนาการในเด็ก โดยระดับ 1 ให้เหลือไม่เกินร้อยละ 10 ระดับ 2 ไม่เกินร้อยละ 1 และระดับ 3 ให้หมดไป โดยการใช้กราฟ แสดงน้ำหนักปกติ/ภาวะพร่องทางโภชนาการในเด็ก 0-5 ปี เพื่อค้นหาและแก้ไขการขาดอาหาร ที่เรื้อรังจะทำให้เด็กมีสุขภาพไม่สมบูรณ์เจ็บป่วยง่าย การเจริญเติบโตทั้งทางกายและสมอง หยุดชะงัก และ สันสนีย์ หาญพิณจศักดิ์ (2537, หน้า 37) ได้กล่าวถึงดัชนีการเจริญเติบโตในเด็ก ที่ใช้ทั่ว ๆ ไป ได้แก่ น้ำหนัก ส่วนสูง เส้นรอบศีรษะ ฟัน การเจริญเติบโตของอวัยวะเพศ และการเจริญเติบโตของกระดูก

2. การให้น้ำเกลือทางปากเมื่อเด็กป่วยเป็นโรคท้องร่วง (Oral Rehydration Therapy) เพื่อป้องกันการสูญเสียน้ำและเกลือแร่โดยตั้งเป้าหมายการให้เกลือแร่ทางปากแก่ผู้ป่วยร้อยละ 80 ขึ้นไป

3. การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ (Breast Feeding) เนื่องจากน้ำนมแม่มีสารอาหารครบถ้วน และมีภูมิคุ้มกันโรค จึงสนับสนุนให้มารดาเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองอย่างน้อย 4-6 เดือน

4. การสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค (Immunization) เพื่อลดอุบัติการณ์การเกิดโรคและอัตราการตายในเด็กจากโรคที่ป้องกันได้ด้วยวัคซีน วัคซีนป้องกันโรคที่กระทรวงสาธารณสุขมีโครงการ ให้แก่เด็กทุกคน ได้แก่ วัคซีนป้องกันโรควัณโรค วัคซีนป้องกันโรคคอตีบ ไอกรน บาดทะยัก โปлиоไวรัสตับอักเสบบี และใช้สมองอักเสบ เจอี

5. การส่งเสริมโภชนาการ (Food Distribution) ในวัยเด็ก วัยรุ่น สตรีระยะตั้งครรภ์และระยะให้นมบุตร เพื่อลดอัตราการที่มีน้ำหนักแรกคลอดต่ำกว่าเกณฑ์ ลดอัตราที่เป็นโรคโลหิตจาง จากการขาดธาตุเหล็ก ขจัดโรคที่เกิดจากการขาดวิตามินเอและไอโอดีน

6. การวางแผนครอบครัว (Family Planing) เพื่อพ่อ แม่ จะได้มีความพร้อมในการเลี้ยงลูก เด็กจะได้มีการเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ

7. การจัดการศึกษาให้กับสตรี (Female) ในด้านครอบครัวศึกษา เพศศึกษา การเลี้ยง และการพัฒนาเด็ก โดยผ่านระบบโรงเรียนและทางสื่อมวลชนต่าง ๆ เพื่อสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดูแลตนเองและบุตรตลอดจนครอบครัวได้

ตาราง 2 การให้วัคซีนป้องกันโรคชั้นพื้นฐานแก่เด็ก (กระทรวงสาธารณสุข, 2540, หน้า34)

วัคซีน	อายุที่ควรได้รับ
วัคซีนป้องกันวัณโรค	แรกเกิด
ป้องกันตับอักเสบบี	แรกเกิด 2-3 เดือน 6-7 เดือน
วัคซีนป้องกันโรค โปลิโอ คอตีบ	2-3 เดือน
ไอกรน และบาดทะยัก	4-5 เดือน 6-7 เดือน ปีครึ่ง - 2 ปี 4-6 ปี
วัคซีนป้องกันโรคหัด	9-12 เดือน
วัคซีนป้องกันไข้สมองอักเสบเจอี	1. อายุ 1 ปีครึ่ง - 2ปี (ฉีด 2 ครั้ง เข็มที่ 2 ห่างจากเข็มแรก 1-2 สัปดาห์) 2. อายุ 2 ปีครึ่ง - 3ปี

หมายเหตุ วัคซีนป้องกันไข้สมองอักเสบฉีดเฉพาะจังหวัดที่อยู่ในแผนปฏิบัติงานประจำปี
ของกระทรวงสาธารณสุข

ประวัติความเป็นมาของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงและข้อมูลเบื้องต้นของหมู่บ้าน

ความเป็นมาของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง กะเหรี่ยงถูกจัดอยู่ในตระกูล อีเบต-พม่า นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่า เดิมอยู่ในดินแดนตะวันออกของอีเบตแล้วเข้ามาตั้งอาณาจักรในประเทศจีนเมื่อก่อนพุทธกาล ชาวจีนเรียกชนชาติโจว ภายหลังถูกรุกรานแตกพ่ายหนีภัยลงมาอยู่ตามลำน้ำโขง ลำสาละวินและในประเทศพม่า เนื่องจากการอยู่ตามพื้นที่ราบถูกรุกรานอยู่เสมอ จึงพากันอพยพไปอยู่ตามป่าลึกและบนภูเขา ซึ่งส่วนใหญ่กะเหรี่ยงจะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามแนวชายแดน ไทย-พม่า ตั้งแต่จังหวัดแม่ฮ่องสอนลงไปจนถึงจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และมีการเรียกชื่อกะเหรี่ยงแตกต่างกันไปได้แก่ภาคเหนือเรียก ยาง ภาคกลางแถบจังหวัดกาญจนบุรีเรียกว่ากะหรั่ง ในภาคเหนือส่วนใหญ่ชาวกะเหรี่ยงจะอาศัยอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดเชียงใหม่ คือ อำเภอแม่แจ่ม อำเภออมก๋อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดตาก การแบ่งเผ่าชาวกะเหรี่ยงแบ่งออกเป็น 4 เผ่า โดยกำหนดชื่อไว้เป็นทางการ คือ กะเหรี่ยงเผ่าสะกอรี เผ่าปัว เผ่าตองสุ (พะโอ) เผ่าบะเว (คยา) ด้านภาษากะเหรี่ยงแต่ละเผ่ามีภาษาประจำเผ่า กะเหรี่ยงสะกอรี มักพูดไทยเหนือ การตั้งบ้านเรือนจะตั้งตามสิ่งแวดล้อม เช่น สร้างด้วยไม้ไผ่ มุงหลังคาด้วยหญ้าคาหรือใบพลวง และมีการสร้างบ้านถาวรกันเพิ่มขึ้นในหมู่บ้านที่การคมนาคมไปมาสะดวก ส่วนแบบบ้านแต่เดิมจะมีเตาไฟอยู่กลางบ้านไม่มีหน้าต่าง เป็นห้องโล่งไม่ได้แบ่งแยกเป็นสัดส่วน อากาศไม่ได้ถ่ายเทได้ถนบ้านจะสูงมักเลี้ยงสัตว์ พวกหนู วัว ควาย ไก่ ไว้ได้ถนบ้านสภาพพื้นแฉะมีกลิ่นมูลสัตว์ ด้านอาชีพชาวกะเหรี่ยงเป็นชาวไร่เลื่อนลอยแบบตั้งหลักแหล่ง ในไร่ชาวกะเหรี่ยงจะปลูกข้าว แตง มันแกว ฝ้ายและข้าวโพด ผลผลิตที่ได้รับจะไม่เพียงพอ นอกจากทำไร่แล้วชาวกะเหรี่ยงจะเลี้ยงหมู และนิยมหาของป่าเป็นอาชีพ ปัญหาความเดือดร้อนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ คือ ปัญหาผลผลิตไม่เพียงพอ รองลงมาคือ ปัญหาด้านโรคภัยไข้เจ็บ ส่วนในด้านประเพณี ความเชื่อและศาสนา แต่เดิมกะเหรี่ยงนับถือภูติ ผีและวิญญาณของบรรพบุรุษ ต่อมาเมื่อพระธรรมทูตและหมอสอนศาสนา ได้ออกไปเผยแผ่ศาสนา การนับถือศาสนาของชาวกะเหรี่ยงจึงนับถือศาสนาพุทธ คริสต์ และนับถือผีไปพร้อม ๆ กัน ได้แก่ ผีบ้าน ผีเรือน ผีไร่ ผีนา ผีน้ำ การเลี้ยงผีมีหลายวาระ ได้แก่ การเลี้ยงผีเพื่อฉลองโชคชัย เพื่อขอขมาลาโทษ ตลอดจนเลี้ยงผีเพื่อบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีกินข้าวใหม่ ประเพณีแต่งงาน ประเพณีสำคัญแต่ละครั้งจะมีการเลี้ยงสุรา อาหาร แก่ผี หมอผี และแขกผู้มางาน ด้านครัวเรือนมีทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย ส่วนการรับประทานอาหารส่วนใหญ่จะรับประทานอาหารร่วมกัน ไม่ค่อยมีอุปกรณ์ในการรับประทานอาหาร มักใช้มือ อาหารที่รับประทานส่วนใหญ่จะเป็นข้าว และผักต้ม มีเนื้อสัตว์บางครั้ง ในทารกจะให้กินข้าวเรียกว่าข้าวหม่ำ การอนามัยยังไม่ดี มีการบาดเจ็บด้วยโรคติดต่อ

บ่อย ๆ ในด้านการติดต่อสื่อสารและความสัมพันธ์กับภายนอก ชาวกะเหรี่ยงฟังภาษาไทยเข้าใจ และสามารถเข้าใจภาษากลางได้ ลักษณะประจำเผ่า ได้แก่ ไม่ชอบเคลื่อนไหวย้าย ไม่ค้าขายเสพติดและ ไม่มีความรู้ซ้ำของต่อสังคมภายนอกเหมือนเผ่าอื่น เช่น ม้ง มูเซอร์ และลีซอ ฐานะทางเศรษฐกิจ ก็ดูเหมือนจะยากจนกว่าเผ่าอื่น ด้านการสื่อสารชาวกะเหรี่ยงนิยมฟังวิทยุ จะเห็นว่าทางสถานีวิทยุ หลายแห่งจะมีการออกอากาศเป็นภาษากะเหรี่ยง (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการการปฏิบัติการ จิตวิทยาแห่งชาติ, 2518)

ข้อมูลเบื้องต้นหมู่บ้านกะเหรี่ยงบ้านพะมอลอ

หมู่บ้านกะเหรี่ยงบ้านพะมอลอ ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านกาศ อำเภอมะละเรียง จังหวัด แม่ฮ่องสอน มีครัวเรือนทั้งหมด 92 หลังคาเรือน

ประชากรเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ มีความเป็นอยู่ ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม คล้ายหมู่บ้านคนเมือง นับถือศาสนาพุทธ พูดภาษาไทยภาคกลางและภาคเหนือได้ ระยะทาง ห่างจากอำเภอมะละเรียงประมาณ 10 กิโลเมตร การคมนาคมสะดวก มีประชากร รวม 363 คน เป็นชาย 180 คน หญิง 183 คน มีกลุ่มเด็กอายุ 0-5 ปี จำนวน 43 คน อายุ 6-12 ปี จำนวน 44 คน กลุ่มอายุ 13-59 ปี จำนวน 253 คน กลุ่มอายุ 60-70 ปี จำนวน 13 คน และอายุ 70 ปี ขึ้นไป จำนวน 10 คน

อาชีพ ได้แก่ ทำนา ทำไร่ รับจ้างทั่วไป และไปทำงานทำจังหวัดอื่น โดยเฉพาะ พ่อ แม่ เด็กอายุ 0-5 ปี ที่ไปทำงานต่างจังหวัดก็จะฝากเด็กไว้กับ ปู่ ย่า ตา ยายของเด็ก โดยในหมู่บ้าน พะมอลอ มีเด็กอายุ 0-5 ปี ที่อยู่ในความดูแลของ ปู่ ย่า ตา ยาย เนื่องจากพ่อ แม่ไปทำงานจังหวัดอื่น จำนวน 2 คน และมารดาเสียชีวิต 1 คน

ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้าน หมู่บ้านพะมอลอมี วัด โรงเรียน มีโทรศัพท์สาธารณะ มีร้านค้าชำ มีหอกระจายข่าว ใช้น้ำจากประปาภูเขา และบ่อน้ำตื้น มีไฟฟ้าใช้ ไม่มีศูนย์เลี้ยงเด็ก

การรับข่าวสาร จากโทรทัศน์ วิทยุ หอกระจายข่าว หนังสือพิมพ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เกื้อ วงศ์บุญสิน และคนอื่น ๆ (2535) ได้ศึกษาการดูแลเด็กในประเทศไทยเพื่อศึกษาดำหนดและผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของเด็กวัยก่อนเข้าโรงเรียนในกรุงเทพมหานครโดยการสุ่มแบบเป็นระบบ ผลการศึกษาพบว่า การดูแลเด็กโดยบุคคลอื่นนอกเหนือจากการดูแลโดยมารดามีแนวโน้มสูงขึ้น แต่การศึกษาก็ยังพบว่ามารดาเป็นผู้ดูแลในช่วงอายุ แรกเกิด ถึง 3 ปี ด้วยตัวเอง ในอัตราร้อยละที่สูงกว่าการดูแลโดยบุคคลอื่น สำหรับเด็กในช่วงอายุ 3 ถึง 5 ปี พบว่า ร้อยละที่มารดาดูแลบุตรเองกับที่เด็กเรียนอยู่ในโรงเรียนอนุบาลมีอัตราร้อยละใกล้เคียงกัน การจัดการเกี่ยวกับผู้ดูแลเด็กโดยทั่วไปจะสัมพันธ์กับอายุของเด็ก การทำงานของมารดาและสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ของมารดากล่าวคือ มารดาที่มีสภาพการทำงานในระดับสูงจะดูแลบุตรเองน้อยกว่ามารดาที่ไม่ได้ทำงานหรือทำงานในสภาพที่ต่ำกว่า และเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของผู้ดูแลเด็กกับสุขภาพอนามัยของเด็ก พบว่า การเจ็บป่วยไม่มีความสัมพันธ์กับประเภทของผู้ดูแลเด็ก

จรัส ปิ่นเงิน (2536, อ้างใน สีนินาฏ จิตต์ภักดี, 2541) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของผู้เลี้ยงดู ในการส่งเสริมพัฒนาการตามวัยของเด็กทารกและวัยเตาะแตะ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้เลี้ยงดูเด็กวัยทารกและวัยเตาะแตะที่มาใช้บริการในสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวันของรัฐบาลในเขตกรุงเทพมหานคร อย่างละ 120 คน เลือกแบบเจาะจง ประเมินพฤติกรรมของผู้เลี้ยงดูในศูนย์ส่งเสริมพัฒนาการด้วยแบบประเมินภาวะแวดล้อมที่บ้าน ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมการเลี้ยงดูเด็กในด้านการส่งเสริมพัฒนาการมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับหมวดพัฒนาการทางการใช้กล้ามเนื้อใหญ่ การมองเห็น การใช้กล้ามเนื้อเล็ก การช่วยเหลือตนเองและการพัฒนาโดยรวม ในส่วนของปัจจัยด้านครอบครัวของผู้เลี้ยงดูที่มีระดับการศึกษาสูงและฐานะทางเศรษฐกิจดี มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับพัฒนาการหมวดการมองเห็น การใช้กล้ามเนื้อเล็ก การช่วยเหลือตนเองและการพัฒนาการโดยรวมของเด็กในกลุ่มตัวอย่างที่มีโอกาส ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ วีดีโอ มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการหมวดการได้ยิน ภาษาและพัฒนาการ ความคิดรวบยอด เด็กที่เป็นบุตรคนแรกมีพัฒนาการหมวดการได้ยินภาษา และพัฒนาการความคิดรวบยอดเร็วกว่าเด็กซึ่งไม่ใช่บุตรคนแรก และปัจจัยทางครอบครัว เช่น การศึกษาของผู้เลี้ยงดู ฐานะทางเศรษฐกิจ สื่อบันเทิงภายในบ้านและภาวะโภชนาการของเด็ก มีความสัมพันธ์ กับพฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาการ

ชาคริต คล้ายพิมพ์ (2535) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกรรมการพัฒนาเด็กและผู้ปกครองเด็กในการดำเนินงานศูนย์พัฒนาของหมู่บ้านจังหวัดปราจีนบุรี พบว่าแนวคิดในการนำเด็กมาเข้ารับการอบรมเลี้ยงดูในศูนย์พัฒนาเด็กเนื่องจากมีความคาดหวังในผลประโยชน์ที่จะเกิดกับเด็กโดยตรง ได้แก่ การได้รับประทานอาหารกลางวันและอาหารเสริมเป็นประจำสม่ำเสมอ อันมีส่วนช่วยป้องกันการขาดสารอาหารในเด็กวัยนี้

ปิยวรรณ วิรัชชัย (2521, อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษา, 2531) ได้ศึกษาเรื่องการอบรมเลี้ยงดูกับภาวะทางโภชนาการและสุขภาพของเด็ก พบว่าเด็กที่มารดามีความเชื่ออย่างมีเหตุผลจะมีสุขภาพดีกว่าเด็กที่มารดามีความเชื่ออย่างไม่มีเหตุผล

พจนา ภิรมย์ประเมศ (2532) ได้ศึกษาเรื่องการอบรมเลี้ยงดูกับพัฒนาการเด็กก่อนวัยเรียน : ศึกษาเฉพาะกรณีสถานอนามัยเด็ก-กลางนนทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูของมารดากับพัฒนาการของเด็กก่อนวัยเรียนโดยสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย ได้ได้มารดาและเด็ก 150 คู่ กลุ่มตัวอย่างคือมารดาและเด็กอายุ 2 ปี 9 เดือน ถึง 2 ปี 11 เดือน จำนวน 62 คน และกลุ่มเด็กอายุระหว่าง 3 ปี ถึง 3 ปี 2 เดือน จำนวน 88 คน ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คือ มารดาอายุระหว่าง 20-30 ปี มีการศึกษาระดับปริญญาและอนุปริญญา มีอาชีพรับราชการ ส่วนใหญ่ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวอยู่ในระดับปานกลาง เป็นครอบครัวเดี่ยว มีบุตรเพียง 2 คน มารดาเป็นผู้มีบทบาทเลี้ยงดูบุตรมากที่สุด การอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านจิตใจ-สติปัญญา มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการด้านความเข้าใจภาษาของเด็ก ในส่วนของการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย และอารมณ์ สังคม ไม่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของเด็ก และในด้านการประกอบอาชีพของมารดาไม่มีส่วนส่งเสริมพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย จิตใจและสติปัญญาของเด็ก

ภาวณี ศรีสุขวัฒนานันท์ และคนอื่น ๆ (2533) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนในชนบททั้ง 72 จังหวัด โดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน ได้กลุ่มตัวอย่าง 660 คน จากศูนย์พัฒนาการเด็ก 34 ศูนย์ พบว่าด้านการเลี้ยงดูลูกในชนบทนั้นส่วนใหญ่แม่เป็นกำลังสำคัญในการเลี้ยงดู ครอบครัวส่วนมีขนาดปานกลางสามี่ ภรรยา อยู่ด้วยกัน ทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก รายได้ค่อนข้างต่ำและต่ำมาก ลูกวัยทารกได้กินนมแม่ตั้งแต่เกิดจนถึงอายุขวบครึ่งโดยประมาณ แม่ต้องทำงานเลี้ยงครอบครัวมีเวลาอยู่กับลูกบ้าง กลุ่มตัวอย่างประมาณ สองในห้าที่มีการพูดเล่น หรือเล่านิทานหรือร้องเพลงแก่ลูกอมให้ลูกฟังทุกวัน และประมาณหนึ่งในห้าไม่เคยมีพฤติกรรมการเลี้ยงลูกแบบนี้เลย แม้มีความรู้ในการเลี้ยงเด็กคลาดเคลื่อนบางประการ ในด้าน

สภาพพัฒนาการของเด็ก เด็กเกือบทั้งหมดของกลุ่มตัวอย่าง มีสุขภาพปกติคือมีการเจริญเติบโต อยู่ในเกณฑ์ปกติของอายุ ไม่ปรากฏอาการป่วยที่เป็นอันตรายต่อตัวเด็ก และในด้านการรักษา สุขภาพอนามัยอยู่ในระดับใช้ได้ ในส่วนของพัฒนาการทางกายซึ่งได้จากการทดสอบทักษะการใช้ กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็ก พบว่าเด็กอายุ 3-5 ปี มีพัฒนาการอยู่ในเกณฑ์ปกติทั้งหมด ส่วนในด้านพัฒนาการทางสติปัญญา ซึ่งทดสอบโดยใช้ทฤษฎี ของ Peaget พบว่าเด็กส่วนใหญ่ มีพัฒนาการอยู่ในระดับปกติ และในด้านพัฒนาการทางภาษา ซึ่งทดสอบจากการรู้คำศัพท์ใน บริบทสังคมแวดล้อมของเด็กโดยให้บอกคำจากภาพตามภาษาแม่ของแต่ละท้องถิ่น พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความสามารถในการบอกคำศัพท์พื้นฐาน สำหรับเด็กวัย 3-6 ปี มีคะแนนสูงสุด 50 ต่ำสุด 0 คะแนนเฉลี่ย 44.25 และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 8.35 และในส่วนของปัจจัย ที่มีผลต่อการพัฒนาการโดยรวมของเด็กก่อนวัยเรียนในชนบทนั้น พบว่าปัจจัยที่มีผลกระทบ โดยตรงคือครอบครัวโดยเฉพาะแม่ ส่วนสำคัญ ได้แก่ ทักษะการเลี้ยงดูลูก และการปฏิบัติตัวของแม่ต่อลูกในด้านการพูดคุย เหนือกลุ่มเล่นนิทานให้แก่ลูก

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2530) ได้ศึกษาการเจ็บป่วย การตาย ในกลุ่มชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงเขตอำเภอสะเมิง และแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กะเหรี่ยง มีความเชื่อว่าเวลาเจ็บป่วยจะต้องกินข้าวกับเกลือ ห้ามกินเนื้อสัตว์ ของแสลงทุกชนิด เช่น เนื้อวัว ควาย ไก่ขาว สัตว์ป่า อาหารมีกลิ่นและของหมักดองทุกชนิด และยังพบว่าพฤติกรรมการกิน โดยทั่วไปยังไม่ดีนักมีนิสัยบริโภคอาหารสุก ๆ ดิบอยู่ และอาหารหลักส่วนใหญ่ คือข้าว กับข้าว ส่วนใหญ่เป็นผักในป่าใกล้บ้านและน้ำพริกมักกินรวมกันทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ถ้ามีเนื้อจะแบ่งเป็น 2 ส่วน เด็ก 1 ส่วน ผู้ใหญ่ 1 ส่วน บางครั้งถ้าหาอาหารไม่ได้ก็จะให้เด็กกินข้าวกับ น้ำอ้อย น้ำตาล และเกลือ

สินีนาง จิตต์ภักดี (2541) ได้ศึกษาพัฒนาการเด็กที่มารับบริการเด็กในคลินิกเด็กดี ของโรงพยาบาลชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน ได้จำนวน กลุ่มตัวอย่าง 384 คน ทดสอบโดยใช้แบบประเมินพัฒนาการเด็กของโรงพยาบาลราชานุกุล ผลการวิจัยพบว่า เด็กที่ไม่ผ่านเกณฑ์ทั้ง 5 ด้านร้อยละ 5 และเด็กที่ไม่ผ่านเกณฑ์นั้นส่วนใหญ่ ไม่ผ่านเกณฑ์ด้านการเคลื่อนไหวมากที่สุดเท่ากับร้อยละ 14.8

สมน อมรวิวัฒน์ (2532) ได้ศึกษาการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทย พบว่าการอบรมเลี้ยงดูเด็กในหมู่บ้านพ่ายพ เด็กที่ยังเล็กอยู่มารดาจะเป็นผู้ดูแลเอง ในขณะที่ลูกหลับก็จะหุงหาอาหาร ส่วนเด็กที่อายุ 2-3 ขวบ จะปล่อยให้เล่นตามลำพังหรือมีพี่เลี้ยงเล่นด้วยแม่จะทำงานในไร่ และดูแลลูกด้วยแต่มีจำนวนไม่มาก ซึ่งส่วนใหญ่จะให้ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นผู้ดูแล

สุรพล กาญจนจิตรรา และสมชาย ดุรงเดช (2529) ได้ศึกษาประเมินผลการพัฒนาเด็กและครอบครัว ซีซีเอฟ พบว่าด้านความรู้ของผู้เลี้ยงดูเด็ก กล่าวคือ มารดาของเด็กและผู้เลี้ยงดูเด็กในศูนย์มีความรู้ด้านโภชนาการไม่แตกต่างกันและมีความรู้อยู่ในเกณฑ์ดี ด้านพัฒนาการเด็ก ผู้ปกครองเด็ก มีความรู้ในระดับคะแนนเฉลี่ย 6.25 จากคะแนนเต็ม 8 แต่ความรู้ดังกล่าวยังมิได้นำมาใช้ประโยชน์เท่าที่ควร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะยังไม่มี การส่งเสริมให้บุคคลเหล่านี้เข้าใจปัญหาและความสำคัญของปัญหาในการเลี้ยงดูเด็กเท่าที่ควร

สุวิทย์ สมบัติ (2540) ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาเด็กเล็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสวนเขื่อนจังหวัดแพร่ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบลึกร่วมกับการสังเกตและเอกสารทางวิชาการ วิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยนาน 7 เดือน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาเด็กเล็ก ประกอบด้วยปัจจัยทางด้านสังคม และวัฒนธรรม ได้แก่ วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ตลอดจนถึงความสัมพันธ์ของครอบครัวชุมชน ส่วนกระบวนการพัฒนาเด็กเล็กที่ส่งผลต่อสุขภาพเด็ก ประกอบด้วย การจัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็ก การจัดหาอาหารกลางวันอาหารเสริม การตรวจพัฒนาการเด็ก การมีส่วนร่วมของชุมชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาเด็กเล็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสวนเขื่อน ได้แก่ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง สภาพการเลี้ยงดูครอบครัวที่มีความพร้อมในด้านรายได้ การศึกษา การมีส่วนร่วมในชุมชน จำนวนสมาชิกในครอบครัว ในส่วนผู้ดูแลเด็กพบว่าพี่เลี้ยงเด็กมีคุณสมบัติที่ดีและพร้อมในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก และปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อสุขภาพของเด็กทั้งด้านโภชนาการ พัฒนาการ การเจ็บป่วยนั้น ได้แก่ ศักยภาพของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ

สมชาย สุพันธุ์วนิช และคนอื่น ๆ (1992, อ้างใน มณี คุประสิทธิ์, 2539) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการช้าในเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลทำให้พัฒนาการล่าช้า ได้แก่ เขตที่อยู่อาศัย ภาวะเศรษฐกิจและการศึกษา กล่าวคือ เด็กในเขตเมืองมีพัฒนาการช้าในด้านการใช้กล้ามเนื้อมัดเล็ก การใช้ภาษา เด็กชนบทพัฒนาการช้าในด้านการช่วยเหลือตนเอง ซึ่งความยากจน และความด้อยการศึกษาของบิดามารดา มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการช้าในด้านภาษา ด้านสังคมและการช่วยเหลือตนเอง